

Feminist Söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak*

Woman's Identity In The Context of Feminist Discourse:
Being A Woman In A Male Dominated Society

Gül AKTAŞ**

Öz

Kadının sosyal hayattaki rolünü anlamak için kadınların geleneksel yapılarla ilişkisini çözümlemek önem taşımaktadır. Erkek egemen bir toplumda, erkeklerin kadınlar üzerindeki sistemli, kurumsallaşmış bir tasarruf hakkına sahip olmaları toplum içerisinde kurumsallaşmış otoritenin belirginleşmesiyle doğru orantılı olarak işler. Bu çalışmanın amacı aile, eğitim, meslek yaşamı gibi alanlarda kadına ilişkin toplumsal cinsiyet mekanizmasıyla oluşturulmuş rol ve kimlik tanımlamalarının onların yaşamına ilişkin sınırlar çizmesini feminist söylemler ışığında irdelemektir. Kadını ev içi alanla sınırlayan ve toplumsal yaşamdan dışlayan geleneksel eğilim feminist tepkiyle karşılaşınca kadın sorunu farklı açılardan yeniden incelenmeye başlanmıştır. Çalışmada feminist söylemlerin ortaya çıkış sürecini incelerken referans noktaları vurgulamak adına önce kadın olgusu ile farklı toplumsal yapılarda kadına ilişkin kültürel tanımlamalar, sosyal ve kişisel kimliğin oluşum süreciyle ilintilendirilmiştir. Kadınların kendilerine dayatılmış kimlik tanımlamalarından kurtulup alternatif tanımlar yaratma mücadelesinin aynı zamanda kadının gerçek anlamda bireyleşme süreci olduğunu savunan feminist söylemlerin ataerkilliğin erkek egemen imge ve kurallarını derinden sorgulaması da bu çalışmada feminist söylemlerin kadına ilişkin alternatif bakış açıları başlığı altında incelenmiştir. Böylelikle feminist söylemler erkek merkezli değerler örtütüsüne alternatif bakış sunarken kadınların toplumdaki kişisel ve sosyal kimliklerini dönüştürme noktasında da önemli bir açılım sağlamaktadır.

Anahtar sözcükler: Ataerkillik, sosyal kimlik, kişisel kimlik, toplumsal cinsiyet, femizim, özel alan, kamusal alan

* Bu çalışma, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında 2011 yılında tarafımızdan tamamlanmış olan "Farklı Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özelliklere Sahip Ailelerde Kız Çocuklarına İlişkin Aile İçi Kültürel Tanımlamalar" konulu doktora tezinin Kuramsal Çerçeve bölümünde yer alan "Feminist söylemler Bağlamında Kadın Kimliği: Erkek Egemen Bir Toplumda Kadın Olmak" başlıklı bölümü esas alınarak hazırlanmıştır.

** Dr. Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü Öğretim Elemanı, gaktas{@pau.edu.tr}

Abstract

To understand the role of women in social life, it is important to analyze the traditional structures they relate to. In a male-dominated society men have systematic and institutionalized rights of disposal over women. This commensurate to the institutionalized authority in society. The aim of this paper is to examine in the light of feminist expression the areas of life such as family life, education and career that grow out of the role of gender in society relating to women and that they are restricted in life by definition of their identity.

After traditional propensity which limits women to domesticity and exclude them from social life was confronted with feminist reaction womens issue began to be analysed from another point of view. In this paper, while analyzing the development of the feminist expression, social structures and cultural definitions of women were connected to emphasize the points of reference with the process of development of social and personal identity. This paper analyzed also the feminist expression that the escape from the identity that is forced on women and the fight to find an alternative definition is a process of individualization. The patriarchal male-dominated image and rules are investigated under the title of alternative points of view on women. Herewith while feminist expressions are presenting alternative viewpoints in male based values, the change of social and personal identity of women in society ensure an important development.

Keywords: Patriarchy, social identity, personal identity, gender, feminism, private space, public space

Giriş

Günümüzde kadın konusu; kadının statüsü, aile içi ve ev dışındaki kadın ve erkeğin rolündeki değişimler, kadının ezilmişliği, erken evlilikler, cinsiyetler arasındaki farklar, kız ve erkek çocukların eğitimi ekseninde tartışılmaktadır. Söz konusu konuların bugün de tartışılıyor olması kadın ve aile ile ilgili sorunların geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam ediyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle, ataerkil toplumun geleneksel değerleri modern toplumsal yapıda da önemli ölçüde varlığını devam ettirdiğinden kadın için iyi bir eş, iyi bir anne olmak önem taşımakta ve böylece kadın için çifte sömürü veya çifte egemenlik koşulları yaratılmaktadır. Dolayısıyla kadın üzerinde baba ve koca iktidarının yanı sıra, ataerkil toplum değerleri de egemenlik ve baskı aracı olabilmektedir. Bu noktadan baktığımızda kadına ilişkin mevcut tartışmalar, kadın sorunuyla ilgilenen yeni söylem ve pratiklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Cinsiyetler arasında toplumsal düzlemde yaratılan ilişkileri anlamlandırmak için kadın-erkek arasındaki iktidar söylemlerine bakmak yeterli olmadığından özel alan ile kamusal alan ya da ev içi alan ile evin dışındaki toplumsal alanın farklı ekonomik, siyasi, kültürel ve hukuki ilkelerle nasıl inşa edildiğini irdelemek önem arz etmektedir. Bu çerçevede çalışma, egemen olan eril iktidar karşısında kadının kendi özerk kimliğini ne şekilde inşa etmesi gerektiği konusunu farklı feminist tartışmalar ışığında ortaya koymaya çalışacaktır. Özellikle ataerkil toplumlarda toplumsal kimliklerin inşa süreçlerinde bireylerin nasıl dişil ve eril anlamlar taşıyarak cinsiyetlendirilmiş toplumsal varlıklar haline dönüştüğü konusu cinsiyet ilişkilerini çözümlmek için gerekli olan düşünsel çerçeveyi

oluşturmaktadır. Diğer taraftan bu çalışma özellikle kadınların topluma katkılarının görmezden gelinmesi karşısında kadının kendi tarihini ne şekilde okuması ve anlamlandırması gerektiği konusunu feminist eleştiriler bağlamında irdelemeyi amaçlamaktadır. Bu düşünceler ışığında kadına ilişkin kültürel tanımlamalar feminist literatürden yola çıkarak betimsel bir analizle verilmeye çalışılacaktır.

Sosyal Bir Kategori Olarak Kadın

Türkiye’de ve dünyada son yirmi yıldaki toplumsal dönüşümler her alanda olduğu gibi aile ve toplum içinde kadına ilişkin incelemeleri gerekli kılmıştır. Modernleşme, küreselleşme ve popüler kültürün her alana nüfus eden yükselişi, yaşanan işsizlik ve yoksulluk gibi faktörler geleneksel ailedeki cinsiyetçi kaynak bölüşümü, eğitim ve sosyal haklara ulaşması noktasında kadınları derinden etkilemiştir. Kadınların aile ve toplum içinde kişisel anlamda güçlenmelerini sağlayacak kaynaklara ulaşım için eğitimin gerekliliği yine bu dönemde vurgulanmaya başlanmıştır. Bu nedenle toplumların yaşamış oldukları değişimi anlamının bir yolu, kültürel aktarımda önemli bir rol üstlenen kadın olgusuna ilişkin sorunları ve buna yönelik çözümlenmeleri doğru bir şekilde ortaya koyabilmektir.

Kadınlık, içinde yaşadığımız kültürde, yaş, eğitim, sınıf gibi değişkenlerden bağımsız olarak, esasen “ev” üzerinden tanımlanır ve yeniden üretilir. Bu nedenle, ev ve ev işleri, kadın öznelliğinin kurulmasını anlamak için kilit alanlardan biri olarak karşımıza çıkar. Ev ve ev işleriyle kurulan ilişki, her kadın için merkezi önem taşısa da, kadının ait olduğu sınıfa, statüye, kuşağa ve eğitim düzeyine göre farklılaşır (Bora, 2011).

Dolayısıyla kadınlık tanımının oluşturulduğu mekan olan ev içi alan cinsiyet eşitsizliğinin de üretildiği mekan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle kadının ilk iletişim kurduğu ve sosyalleştiği mekan olan aile “kadın”ın kimlik tanımlamasında kilit rol oynar. Bir anlamda ev ve ev işleri, kadınların ortak deneyimlerinin odağında durur ve kadınlık kimliğinin çekirdeğini ev içine bağlar. Böylece, kocanın ev işlerinden muafiyetine mazeret getirir; ev işini kadının yükümlülüğü ve aile vazifesi olarak tanımlamaya devam eder (Bora, 2011).

Bu konuyla ilgili yapılan çalışmalardan biri olan 1988 yılında DPT tarafından yirmi bin civarı hane halkı ile yapılan ankette “kadınların aile içindeki en önemli görevi” olarak ev işlerini yapmak, çocuklarını yetiştirmek, onları terbiye etmek, eşine ve çocuklarına manevi destek olmak, çocuklarına ve kocasına bakmak, çocuk doğurmak ve aile bütçesine katkıda bulunmak şeklinde sıralanmıştır. Kadınlarda “ev işlerini yapmak en önemli iştir” diyenlerin oranı % 69.46, erkeklerde bu fikre katılanların oranı ise % 76.29 olarak çıkmıştır. Erkeklerin büyük bir kısmı kadınların çalışıp gelir getirmesi yönünde bir beklentilerinin olmadığını bildirmişlerdir (Atalay, 1992). 2006 TÜİK tarafından yapılan bir başka ankette ise, yemek yapma, ütü yapma ve sofranın kurulup kaldırılması gibi geleneksel ev işlerinde kadınların daha fazla rol üstlendiği görülürken, faturaların ödemesi ve bakım onarım işlerinin yapılması konusunda erkeklerin oranı daha fazla çıkmıştır (TÜİK, 2006).

Yapılan bu çalışmalar göstermiştir ki kadınlar, evde çocukların bakımına ve ev içi sorumluluklara yönelik görevleri kendi doğal görevleri olarak algıladıkları için erkeklere

göre kendilerini daha değersiz ve önemsiz görmektedirler. Bu anlayış erkekler tarafından da onaylanarak devam ettikçe aile içi eşitsiz ilişkiler yeniden üretilerek bir sonraki kuşağa aktarılmaktadır. Dolayısıyla kadın ve erkek arasında erkek bakış açısına göre belirlenmiş olan aile içi ilişkiler ile ev işleri ve çocuk bakımına ilişkin geleneksel işbölümüne dayalı olarak tanımlanmış kadın-erkek rolleri ailede kız ve erkek çocuklarının cinsiyetçi rollerle yetişmesi sonucunu doğurmuştur. Bir başka ifadeyle geleneksel ailede önce babasının ve erkek kardeşlerinin egemenlik ve baskısı altında toplumsallaşan kadın, böylesi bir var olmayı evlendiğinde kocası ile olan ilişkilerinde de sürdürmektedir. Kadın ya birinin kızı ya da karısıdır; tek başına var olması neredeyse mümkün değildir. Bu bağımlılık ilişkisi kız çocuğa çok küçük yaşlardan başlayarak benimsetilirken, “bağımsız” erkek çocuk ileride evinin ekonomik yükümlülüğünü ve genel sorumluluğunu tek başına yerine getirmeye yönlendirilecek şekilde koşullandırılır (Tolan, 1991).

Kadınlık tanımı ve kadınların gündelik yaşam içindeki deneyimleri feminist araştırmaların da ayırt edici özelliklerinden biri olmuştur. Feminizmin temel argümanlarından biri kadının en önemli görevinin erkeklere hizmet etmek olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecidir. Bu nedenle feminizme göre, kadının yükselişi için temelde toplumsal düzeyde yenilikler gereklidir. Çünkü kadınların içinde sosyalleştiği toplumun örüntüleri, kadınlar için hakların elde edilmesinde sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle feministler yalnızca yasal hakların elde edilmesi mücadelesi değil, toplumsal düzeyde köklü dönüşümler gerçekleştirme amacıyla olmuşlardır. Kadın için gerçekleştirilecek söz konusu köklü dönüşüm için aile alanından yani ev içinden başlamak gerekir. Özgürlüklerin kazanılması, hakların elde edilmesi ve demokratikleşme için özel alandan hareket edilmeli ancak kamusal alanda önemli bir boyut oluşturmalıdır. Bu noktada kamusal alan ve özel alan ayrımı feminist bağlamda tartışılması gereken önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır (Altuntaş ve Karaçay, 2009, s. 35).

Gerek bireyler arasındaki ilişkiler gerekse toplumların çeşitli kurumlarındaki iş ve özel ilişkiler kadınlarla ilgili gelenekleşmiş önyargılarca düzenlendiğinden kadın aile içinde etkenleştirilen fakat sosyal yaşam alanı içinde edilginleştirilen kısır bir döngü içerisinde hapsedilmektedir. Bu bağlamda aile ve toplumsal yaşamda kadınlara ilişkin kültürel tanımlamalardaki farklılıkların sosyal yapı ve pratiklerin bir ürünü olduğunu belirten Chodorow (1974, s. 66), cinsiyet kimliklerinin gelişimine ilişkin kuramında ebeveynliğin toplumsal organizasyonunun geleneksel ve modern değerlerin etkisinde olduğunu savunur. Sanayileşme ve kapitalist ekonominin gelişim sürecini dikkate alarak kadına ilişkin cinsiyet kimliklerinin sosyolojik içerikli kapsamlı bir analizini geliştiren Chodorow (1974, s.66), toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin temellerini sorgulamak için öncelikle kültür olgusunun yeniden çözümlenmesi gerektiğini ifade eder. Bir başka deyişle ebeveynlik organizasyonu simetrik özelliğe geçişi sağlamadıkça yani erkekler biyolojik anneliğin dışında kadınlar tarafından sürdürülen toplumsal ve kültürel rolleri üstlenmedikçe, cinsiyetçi sosyo-kültürel yapı ve cinsiyet hiyerarşisi varlığını devam ettirecektir. Bunun bir sonucu olarak da ikili toplumsallaşma sürecinde kadının maruz kaldığı baskı ve ayrımcılık mekanizmaları toplumsal kurumlar ve bireyler arası ilişkiler sürecinde her gün yeniden üretilen cinsiyetlendirilmiş kişilikleri yaratmayı sürdürecektir. Ancak anne-babanın

aile içindeki simetrik duruşuyla toplumsal cinsiyet sistemindeki ikili kategori nispeten ortadan kaldırılabilir. Bu gerçekleştiğinde ise sosyo-kültürel yaşamın farklı alanları cinsiyetçi karakter taşımak yerine bireysel eylem ve çabaların sonuçlarına göre eşitlikçi cins ideolojisini yaratmış olacaktır.

Bütün bu bakış açılarının ortak noktası, kadına ilişkin kültürel tanımlamaların aile ve toplum tarafından şekillendirildiği ve kadını toplumsal yaşamdan dışlayan geleneksel eğilimin kadının yaşam alanlarını da sınırladığı gerçeğidir. Böylelikle erkek egemen anlayışı üzerine inşa edilmiş geleneksel yapı kadını baskılayıp annelik ve ev kadınlığı rolüyle sınırlarken kadına yönelik yaşamsal fırsatları da dar sınırlar içerisine hapsedmektedir.

Kültürel Tanımlamalar Bağlamında Kadına İlişkin Kişisel ve Sosyal Kimliğin İnşası

Bir insanın kendini “öteki”ne göre tanımladığı ötekenden ayrılma ve ötekinin karşısında belli bir insan grubuyla özdeşleşerek güç oluşturma ihtiyacı duyduğu her yerde kimlik sorunu var demektir. Sosyal aktörün kimliği, yapması ve olması gereken ile yaptığı arasındaki bir karışımdır; kimlik iki şey arasında yer almaya mahkumdur. Bu nedenle kimlik salt bireyin topluma uyumu ve toplumun bireyden beklentilerine cevap vermesi şeklinde gerçekleşmez. Bunun yanı sıra, bireyin sosyal sistemin kendisine sunduğu kimlik tanımlamalarını kendi bireyselliği ve özlemlerine uygun olarak yeniden dönüştürmesini de gerektirir. Birey toplumun kendisine sunduğu bu tanımlamalardan kimilerini benimserken kimilerini de reddeder. Çeşitli kimlikler arasındaki bu tür gerilimler, pek çok sosyal çatışmanın da temelini oluşturmaktadır (Bilgin, 1994).

Sosyal kimliği tanımlama girişimlerinin çoğu sosyal kimlikle kişisel kimlik arasındaki ayrımı ele alarak işe koyulur. Bu ayrımı ele alan Tajfel her bireyde “kişisel ve sosyal kimlik” olmak üzere iki tür kimlik olduğunu söyler (Demirtaş, 2003, s. 130).

Kimliğin kişisel yönleri yetenekler, inançlar, duygular ve hedefler gibi sadece bireye ait olan ve kişinin kendisinin tanımlanmasına ilişkin özelliklerin bileşenidir. Sosyal kimlik ise, çeşitli grup ve kategorilere aidiyetin veya üyeliğin bireyi ne ölçüde tanımladığını gösteren bir kavram olarak ifade edilmesidir. Bu doğrultuda, sosyal kimliğin aile üyeleri ve toplum tarafından inşası sosyal yaşamda var olma ve geleceğini şekillendirme konusundaki mücadelenin de yönünü belirler.

Birey özellikle modern toplumlarda “benim” dediği bazı kimliklere sahiptir. Bunlar bireyin yaşamını zenginleştirir. Bu kişisel kimliktir ve çok sayıda kimliği bütünleştiren bir sistemdir. Kişisel kimlik ayrılmayı, özerkliği ve kendini ortaya koymayı içerir. Çünkü sosyal sistemin bireye sunduğu çeşitli seçenekler içinde bulunduğu koşullara ve ihtiyaçlara göre birey tarafından yeniden tanımlanır. Bu sebeple sosyal kategori ve modellerin pasif kabulü yerine onu yeniden dönüştürüp tanımlayan bir özgürlük alanı yaratılmış olur.

Öte yandan birey, toplumun diğer üyeleriyle mevcut normlar çerçevesinde farklı sosyal ilişkilere girmektedir. Bu durum bireyin toplum içinde değişik kimliklerle farklı sosyal konumlara yerleşmesini sağlamaktadır. Bu kimliklerin toplamı bireyin sosyal kimliğidir. Buna göre bireyin sosyalleşmesinde ve kimlik kazanmasında, kazanmış

olduğu bu kimliklerden birini toplumda başat rolleriyle yerine getirmesinde aile ve sosyal kurumların büyük bir önemi vardır (Birkök, 1994).

Dolayısıyla kadın ve erkeklerin kimliklerini, toplumdaki duruşunu belirlemede, aile ve sosyal kurumların kadına ve erkeğe yönelik kimlik tanımlamaları etkili olmaktadır. Toplum tarafından kabul edilmiş davranışsal kurallar olan normlar ve kültürel değerler sosyalizasyon süreci ile ferde kazandırılmakta ve ergenlik dönemi ile birlikte ailenin yanı sıra akranlar, okul, işyeri ve kitle iletişim araçlarının öneminin arttığı kabul edilmektedir (Özbay ve Öztürk, 1995). Bu nedenle kadın ve erkeklerin yaşam biçimlerini, geleceğe ilişkin beklentilerini, toplumla olan entegrasyonunu belirleyen “sosyal kimlik” ve “kişisel kimlik” tanımlamaları, öncelikli olarak sosyalizasyon süreci ile aile içinde bireylere aktarılır ve böylece kişilik gelişiminde önemli bir paya sahip olan kimlik tanımlamaları bireyin sosyal yaşamdaki duruşunu belirler.

Bütün bireylerin kimlikleri hem kişisel hem de sosyal öğeler içermekle birlikte insanlar bu öğelere affettikleri önem açısından farklılıklar gösterir. Bu farklılık ise bireylerin içinde bulunduğu toplumun sosyo-kültürel yapısına göre değişik biçimlerde karşımıza çıkar.

Geleneksel toplumlarda daha çok sosyal kategori ve modellerin pasif kabulünü ve sosyal etkinin otomatik olarak içselleştirmesini içeren ve bireyi sosyal roller, normlar ve kurallarla sarmalayan bir kimlik tanımı mevcuttur. Bu nedenle geleneksel toplumlarda birey daha çok katı bir hiyerarşik yapılanmanın beraberinde getirdiği kimlik tanımlamaları ile karşı karşıyadır. Modern toplumlarda ise bireyin tercihlerinin önem kazandığı, yani dayatılmış kimliklerin yerini seçilmiş, yaratılmış kimliklerin aldığı daha eşitlikçi, bireyselliği ön plana çıkaran ve bireye düşünen gelecekler konusunda alternatifler sunan kimlik tanımlamaları mevcuttur. Modern toplumlarda insanlar çeşitli kimlikler arasında bir seçim yapma zorunluluğu ile karşı karşıya kalırken ne ve kim olacağına karar vermek özgürlük ve sorumluluğuna da sahiptir. Olası kimliklerin sayısı arttıkça insane, edinmek istediği kararlı, muteber bir kimliğin kabul edilmesini sağlamak zorundadır. Mevcut kimlik tipleri içinde seçilen kişisel kimlik, seçimin yapıldığı andan itibaren fark edilen yeni kimlikler (sosyal kimlikler) tarafından sürekli bir sorgulamaya tabi tutulur. Özellikle modern toplumda bireyin çok katmanlı ilişki içinde olması kişisel kimliğin belirlenmesinde gerilimleri ortaya çıkarabilir (Özyurt, 2005).

Kadın ve erkeklerin gerek kişisel kimliklerini gerekse sosyal kimliklerini inşa etme sürecinde aile, sahip olduğu ekonomik ve kültürel sermaye ile toplumsal statülerin ve kişisel kimliklerin oluşmasına yardımcı olurken eğitim ve sınıfsal farklılıklar da kimlik tanımlamalarını biçimlendirir. Bir başka ifadeyle aile içinde ve toplumsal yapıdaki kültürel değerlerin çocuklara aktarılması bir anlamda aile üyelerinin eğitim düzeyi ve yaşanılan yerin özelliklerine göre biçimlenir. Aile içi kültürel tanımlamalar, ilk çocukluk yıllarından başlayarak aile içinde gerçekleşen “hayat terbiyesi” yanı sıra örgün eğitim süreci boyunca da süren cinsel rol eğitimi kırsal toplumsal yapıda kadın ve erkeklerin buldukları bölgeye özgü geleneksel kültür kalıplarını benimseyerek sosyalleşmelerini sağlamaktır. Bu tür sosyalleşme süreci içerisinde kadına (özellikle kırsal alan kadınına), kendi yaşamının her döneminde (kız çocuk, genç kız, eş, anne) bir erkeğin desteğine ve

yönetimine gereksinimi olduğunu pekiştiren değer kalıpları sürdürüldüğünden sonunda kadın bu inanışları kendi benlik duygusuyla bütünleştirmekte ve kendisine işlenen “erkeğe bağımlılık” rolünü yaşamı boyunca kabul etmektedir. Bu arada kendi yetiştirildiği kültür değerlerinden farklı değerlerin geçerli olduğu yeni bir ortamla temasa geçmesi yanı sıra hane dışında ücretli bir işte çalışması bile kır kökenli kadının, kendisinde yereden belirli rol davranışlarından kolaylıkla vazgeçmesini sağlayamamaktadır (İlbars, 1988, s. 419).

Kente ise endüstrileşme ve şehirleşme süreci ile birlikte kültürel doku kadının çalışma yaşamına katılımını ve eğitim imkanlarından yararlanmasını kolaylaştırmış ve daha iyi eğitim almış, geliri yüksek bir işe sahip olan kadınlar, sosyal yaşamı kendi lehine çevirebilmişlerdir. Böylelikle değişen dünyada cinslerarası ilişkiler çerçevesinde kadınlar, seyrek olarak kültürel anlamları şekillendirecek bir iktidar konumunda yer almaya başlamışlardır.

Buradan hareketle denilebilir ki tarihsel süreç içinde kadınlar ataerkil kültüre boyun eğme biçimlerinin yanı sıra meydan okuma stratejilerini de barındıran bir kültürle yetişmeye başlamışlardır. Kültür, kadınlar için sorunsuz bir alan değildir, hem kimlik kazanma, hem de baskıya uğramanın kaynağıdır. Sosyo-kültürel yapılar belirli kimlikleri, belirli kadınlık ve erkeklikleri cinsiyet terimleri içinde oluşturmakta ve bu kimlikleri, kadın ve erkek bireyler, cinse dayalı öznellikler olarak yaşamaktadırlar. Kültürel süreçler öyle bir tarzda işlemektedir ki, kadınlar öznelliklerini erkeklerden daha fazla cinsiyetlendirilmiş öznellik olarak yaşamaktadırlar (Durakbaşa, 2000).

Sonuç olarak, modernleşen toplumumuzda ve bugün postmodern olduğu ileri sürülen toplumlarda bile kadınlar, diğer toplumsal kurumlarca pekiştirilmeye devam eden ataerkil değerleri içselleştirerek, kimliklerinin parçası haline getirmekte, kişisel ve sosyal kimliklerini bu doğrultuda biçimlendirmekte ve ataerkil değerlerden hemen kurtulamamaktadır. Bu nedenle demokratik ilişkilerin gerçekleştirilebilmesi ve özerk kimliklerin oluşabilmesi için önce aileye sonra diğer toplumsal kurumlara büyük görevler düşmektedir (Berkem, 1995, s.164).

Politik ve Entellektüel Bir Hareket Olarak Feminizm

Feminizm; kadın-erkek arasındaki ilişkiyi aile, eğitim, iş dünyası, siyasi hayat, kültür ve tarihe kadar geniş bir yelpaze içinde sorgulayan ve kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeyi amaçlayan siyasi bir harekettir. Feminizm, kadın-erkek arasındaki ayrımın erkek üstünlüğünü ve erkek merkezli toplumsal normları sona erdirmeyi, yerini kadını değerlere ikame etmeyi amaçlayan bir siyasal hareket olarak gelişmektedir (Çaha, 1996).

Feminizmi genel bir tasnifle “kadın hakları hareketi” ile “kadının kurtuluşu hareketi” olarak iki kategoriye ayırmak mümkündür. Kadın hakları hareketi içinde yer alan feminist gruplar geleneksel baskı gruplarının taktiklerini kullanarak siyasi iktidar nezdinde toplumda kadınların varlığını ve bu çerçevede kadın haklarını savunmayı amaçlamaktadırlar. Bu gruplar, kadın erkek ilişkisini hiyerarşik bir ilişki içermeyen arkadaşlık ilişkisine dönüştürmeye ve bu ilişkiyi toplumsal ilişkilerin merkezine oturtmaya çalışırlar. Buradan

yola çıkarak Fransız Devrimi'nin temelini karşı yazılmış olan Mary Wollstonecraft'ın Kadın Hakları Savunması (1792), ilk modern feminizm metnidir. Metinde insan olmaları nedeniyle kadınların da erkekler gibi aynı hak ve ayrıcalıklara sahip olması gerektiği ileri sürülmüştür. Fransız devrimi, kadınların kendileri hakkındaki düşüncelerine ilişkin düşündürücü ve dönüştürücü etkilerin yaşandığı temel bir süreç olarak ele alınabilir. Öyle ki bu dönemde insan hakları bildirgesi yayınlanmış, kişi hak ve özgürlükleri yasal güvence altına alınmıştır. Ancak insan hakları konusundaki dönüşümün temel noktası sayılabilecek Fransız devrimi, cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kalkması konusunda olumlu bir etkiye sahip olmamıştır. Yaşanan hızlı değişimler, yeni değer ve hakların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kadınlar toplumsal hayatın her alanında esen bu havadan tam olarak faydalanamadıklarını anladıklarında duruma karşı muhalif kıpırdamalar başlamıştır. Her kesimden kadın, konumuna ve ezilme şiddetine göre başkaldırmış; işçi kesimindeki kadınlar ağır çalışma şartlarına ve düşük ücrete, burjuva kadınları ise ekonomik ve siyasal haklardan yoksun bırakılmaya başkaldırmışlardır (Çakır, 1996).

Feminizmin tarihçesine baktığımızda ise, 17. yüzyıl İngiltere'sinde feodalizmin bitmesi ve kapitalizmin gelişmesi ile kendini yeni toplumdaki dışlanmış bir sosyal kategori olarak hisseden orta sınıf kadınların talepleriyle ortaya çıkmıştır. Yeni burjuvazi sınıfının özgürlük ve eşitlik taleplerine karşı kadınlar da bu hakları talep etmeye başlamışlardır. Bununla birlikte Fransız devriminin formülasyonlarından olan devlet, siyasal ve sivil toplum alanlarında kadına yer vermemiştir. Kadının asli yeri olarak kabul edilen aile ise yükselmekte olan sanayi toplumuna entegre durumunda bırakılmıştır. Dolayısıyla feminizmin doğuşu ile modernleşme, burjuva devrimi ve "rasyonel insan"ı temel alan doğal ve evrensel haklar teorisinin gelişimi arasında yakın bir ilişki vardır. Ne var ki, "eşitlik, özgürlük" bayrağını yükselten burjuvazinin "insan" soyutlaması da yüzlerce yıllık geleneği sürdürerek kadınları dışlayan bir nitelik taşımıştır. Böyle bir zihinsel ve kurgusal yapı içinde kadınların bütün yapabildiği, eğitim hakkı talep etmektir. Bu hakkın talebi için kullandıkları argümanlar da ister istemez erkeklerin desteğinin kazanılmasında yoğunlaştı ve ataerkil toplumsal cinsiyet tanımlarına dayandırıldı. Kadınların eğitimlerinin gerekçesi, "ulusun anaları" sıfatıyla ulus-devlete sadık oğullar yetiştirebilmeleriydi (Berktaş, 2003).

18. ve 19. yüzyıllardan itibaren kadın hareketi birçok alanı etkilemiş, kadının özel ve kamusal alandaki konumunu sorgulamış ve dönüştürmüştür. 18. yüzyılda Mary Wollstonecraft kadın olmanın ilk günden itibaren öğrenilen ve yapay olarak yaratılmış olmasına rağmen doğal sayılan ve değişmez kabul edilen bir olgu olduğunu, 19 yüzyılda Sarah Grimke "erkeklerin görevleri ve kadınların görevleri, erkeklerin alanı kadınların alanı hakkındaki fikirler sadece keyfi fikirlere" derken toplumsal cinsiyet ilişkilerine, tüm alanların bu ilişkiler çerçevesinde yapıldığına dikkat çekmektedir. Kadınların oy hakkı ve yönetime katılma hakkı, tüm mesleklere girme ve bunların sağlanması için eğitim hakkı adına mücadele edilen ilk dönem feminist hareket, devlet yönetimi, iş yaşamı, eğitim gibi pek çok alanın toplumsal cinsiyet kavramı ile şekillendiğini göstermiştir.

Buna karşılık ikinci dalga feminist hareket olarak bilinen 1960'ların sonlarından itibaren feminist söylemler yeni bir boyut kazanmıştır. Bu dönem feminist hareketler

Simone de Beauvoir'ın “kadın doğulmaz, kadın olunur” görüşlerinden hareketle kadınların erkeklerden farklı oldukları, farklı bir kültüre ve farklı tarzlara sahip oldukları düşüncesinden beslenmiştir. Bununla birlikte ikinci dalga feministler artık cinsler arasında sosyalizasyon yoluyla yaratılan eşitsizlikleri kadının ezilmesinin ana nedeni olarak görmüyorlardı. Tersine kadınların erkeklerden farklı yanlarının kadın özgürlüğünün tohumlarını içerdiği düşünülmekteydi. Erkeklik ve kadınlık arasındaki kutuplaşmayı azaltmak yerine, kadınların tarihsel ve psikolojik deneyimlerinden onlar için güç kaynağı olacak yanlar bulup tanımlanmaya çalışılıyordu (Kılıç, 1998, s. 359).

Tüm bu belirtilenler ışığında baktığımızda feminist yaklaşım, kadınların pratikte yaşamlarına yön verecek kararların alınmasında denetimi ellerinde tutamadıklarını savunur. Feminizme göre kadınların içinde sosyalleştiği toplumun örüntüleri, kadınlar için hakların elde edilmesinde sınırlayıcı bir etkiye sahiptir. Bu nedenle feministler sadece yasal hakların elde edilmesi mücadelesinde değil, toplumsal, ekonomik ve kültürel düzeyde köklü dönüşümler gerçekleştirme çabasına da öncülük etmiştir. Kadınlar için gerçekleştirilecek köklü değişim ve dönüşüm için önce hane/ev içinden başlamak gerekir. Çünkü ev, kadınlara özgü olduğu düşünülen “fedakar ve sadakatli olma” gibi değerlerin üretildiği ve yüceltildiği bir alan olduğu için mevcut bakış açısında bir dönüşümün de başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

Feminist Söylemlerin Kadına İlişkin Alternatif Bakış Açuları

Feministler, “kadın hakları”, “kadın hareketi” gibi kavramlardan yola çıkarak kendi tanımlamalarını oluşturmaya çalışmışlardır. Fakat feministler “kadın” kelimesinin tekil olarak kullanılmasına dikkat çeken bir dilsel fenomeni “kadın”ı sosyal statü açısından bir ölçüde müphem bir terimle adlandırdığını dile getirir. Çünkü kadın kelimesi konuşma dilinde gerek ayırıcı/cinsiyetçi gerekse bakire olmayan anlamında kullanıldığı için bir rahatsızlık taşır. Türkçede “kadın” kelimesi “kadın”ı “bakire kız”dan ayırır. Günlük dilde kadın aşağı statüyü gösterir, çünkü terim doğrudan doğruya birincil olarak cinsiyet statüsüyle ilişkilidir. Bir terim olarak “kadın”, temel cinsel ve üremeyle ilgili işlevlerle bağlantılı böylesine olumsuz nosyonlarla yüklü olduğu, ayrıca “bakire olmayan” anlamıyla cinsel ahlaka ilişkin bir kaygıyı yansıttığı için feministler kadın kavramına pozitif bir anlam yükleyerek ve böylesi bir ikilemi dışlayarak yeniden oluşturmaya çalışmışlardır (Durakbaşı, 2000).

Feminizme ilişkin tartışmaların odağında kadına ilişkin söylem ve pratiklerin öncelikle aile ortamı ve ataerkil sistemin egemenliğinde olduğu gerçeği yatar. Aile her yeni kuşakta yeni yöneten erkekler ve yönetilen kadınlar üretir. Eve, aile içine kapanmaya zorlanan ve orada çok önemli birçok görevi yüklenmekle sorumlu tutulan kadın aile içinde ona verilen cinsiyeti benimserken evcilleşir. Ancak bu evcillenme süreci kadın açısından acı ve aşağılanmalarla doludur. Kadın çeşitli baskılar altında ezilerek sınırlar içinde yaşamayı öğrenir. Kadını ezen bu ekonomik ve politik sistem bitmez tükenmez bir monotonlukla sonsuz çeşitlilik göstererek kendini ortaya koyar (Dohtaş, 1995, s. 53-54).

Oysa aydınlanma düşünürlerinin iddia ettiği gibi kadın doğası erkekten farklı değil, aksine kadın, hem doğası gereği hem de rasyonalitesi itibarıyla erkekle aynıdır.

Aydınlanma düşüncesinin etkisinde kalan Wollstonecraft “akıl” kavramına özel bir anlam yükler ve kadınla erkek arasındaki ilişkiyi bu kavram çerçevesinde tahlil eder. Erkekle aynı akılı paylaşmasına rağmen kadınlar, toplumda geleneksel olarak “aklı kısa yaratıklar” olarak görülmüştür. Wollstonecraft’a göre, kadınların mükemmel bir doğaya sahip olmalarının ve üstün bir mutluluğa erişmelerinin yolu akıl, fazilet ve bilgidir. Bu üç nokta cinsiyet ayırımına gitmeden tüm insanlarda ortak olarak kabul edildikten sonra problem kalmayacak, cinsiyete dayalı üstünlük iddiaları da ortadan kalkacaktır. Kadında akılı ön plana çıkararak Wollstonecraft, aydınlanma düşünürlerinin kadın doğasını aile ile özdeş tutan iddialarına, kadın doğal olarak “zevk verici” veya “zevk arayıcı” özelliğe sahip olmadığı yönündeki argümanıyla karşılık verir (Çaha, 1996).

Kadınların ataerkil toplumsal yapı içinde değersizleştiklerinden yola çıkarak eleştirel bir yaklaşım geliştiren feminist görüşü bir bütün olarak çözümlenmeye imkan tanıyan bir teori geliştirilemediğinden feminist düşünürler Liberalizm, Marksizm, Radikalizm, Varoluşçuluk, Kültür gibi düşünce akımlarının etkisinde kalarak oluşturdukları teoriler ile kadın haklarına alternatif çözüm arayışlarını sürdürmüşlerdir. Bu feminist teoriler, kadınların ataerkil toplumsal düzen yapısı içinde değersizleştiklerini varsaymakta ve bunun nedenini sorgulamaktadırlar (İmançer, 2002, s. 156).

Kadınların zihniyet gelişimi ve eğitime vurgu yapan liberal feminist felsefenin ilk temsilcisi olan Mary Wollstonecraft, bireyin sahip olduğu zihinsel kapasite özelliğini vurgular ve sahip olunan potansiyel kapasite açısından insanlar arasında herhangi bir farklılığın olmadığı görüşünü dile getirir. Vurgulanması ve üzerinde durulması gereken noktanın eğitimdeki fırsat eşitliği olduğunu savunur. Eşit eğitim imkanlarının erkek ve kadın arasındaki eşitsizliği gidereceği üzerinde durur. Liberal feminist kuram tam olarak kadının özgürlüğe kavuşmasının ekonomik olarak erkekte bağımsızlaşmasına ve onunla eşit haklara sahip olmasına bağlı olduğunu savunur (Demir, 1997). Bu nedenle liberal görüşe göre, kız ve erkek çocuklar ayırım gözetilmeksizin aynı eğitim imkanlarından eşit olarak yararlanabilmelidirler (Jaggar, 1998).

Kadının/kız çocuklarının eğitim almaları, yaşamlarına ilişkin karar mekanizmalarında belirleyici olmalarını sağlayacaktır. Kız çocuklarının eğitilmesi, özellikle geleceğe yönelik ekonomik, toplumsal ve kültürel yaşam alanlarına yatırım yapmalarına yardımcı olurken aynı zamanda kişiliklerinin gelişmesinde, güven kazanmalarında, sosyal yaşam alanlarını tanımalarında ve çalışma hayatına katılarak ekonomik özgürlüklerini kazanmalarında büyük katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Özellikle geleneksel toplumsal değerlerin kadınları kısıtladığı ve yaşam alanlarını daralttığı noktada bu gereklilik daha fazla su yüzüne çıkmaktadır.

Kadın ve erkeğin yaratılış itibarıyla birbirinden farklı eğilimlere sahip olduğu varsayımına dayanan ve kadınlarla erkeklerin ayrı alanlarda eğitilmesini öngören bir eğitim sisteminin ise kadınların kendilerini geliştirmelerini engellediği gibi, toplumun da gelişimine olumlu bir katkıda bulunmayacak, sonunda sadece kadınların değil, erkeklerin de zarar göreceği bir uygulama alanına sebep olacaktır.

Kamusal alanda çalışmak, kadının özgürlüğünün teminatıdır. Çalışma, kadın için başarıyla aynı anlamı taşır. Başarı ise kadının kendine güven ve mutluluğunu getirir. Aynı

zamanda ekonomik özgürlüğe sahip olan kadın, toplumda ve aile içindeki kararlarda da daha fazla söz sahibi olur. Aile içi eşitlik ise, kadınların icra ettikleri roller, alınan kararlar ve serbest olma noktasında erkekle aynı yetkilere sahip olmasını beraberinde getirir (Tezcan, 2005).

Denilebilir ki liberal feminist yaklaşım kadının akıl sayesinde güçlenerek kör sadakate de son vereceğini savunan yaklaşımdır. Bu kurgu, kadının dayatılmış kimlikleri sorgulamasını ve eril iktidar karşısında güçlenmesini de sağlayan bir işlevsellik içerir. Akıl, aynı zamanda ataerkil sistem içinde kadına yüklenen mahremiyet, fedakarlık, sessizlik, sadakat gibi değerler açısından özel alana hapsolmayı reddedecek ve kamusal alanın kendisine sunduğu imkanları da görmesini sağlayacaktır.

Radikal feministler, kadınların ezilmesinin sebebini, ataerkillik, ataerkil aile, hatta ataerkil kapitalizm olarak sıralar. Ataerkinin sözlük anlamı babanın egemenliğidir. Bir başka tanımda ataerkil terimi, Chris Weedon'un belirttiği gibi "kadın çıkarlarının erkek çıkarlarına tabi kıldığı güç ilişkisi"dir ve bu güç ilişkileri, cinsel işbölümü ve üremenin toplumsal örgütlenmesinden, yaşadığımız dişiliğin içselleştirilmiş normlarına değin birçok biçimde görülür. Ataerkil güç, biyolojik cinsel farklılıklara atfedilen sosyal anlamlara yaslanır. Ataerkil söylemde kadının sosyal rolü ve doğası yine eril olan normlara göre tanımlanır (Pira ve Elgün, 2000).

Kadının ezilmesinin kaynağını, cinsiyetin toplumsal olarak kurumsallaşması olduğunu savunan radikal feministler, bu düşünce yapısının kapitalizmin getirisi değil, ataerkil toplum yapısının bir sonucu olduğunu vurgularlar. Radikal feministlere göre, insanlar arasındaki en temel çatışma biçimi cinsiyet çatışmasıdır (Demir, 1997).

Radikal feministler için patriyarki, erkek dünyası ile kadın dünyasını kesin çizgileriyle ayırırken, erkek dünyasını üretim, kadın dünyasını ise yeniden üretim sürecine bağlamıştır. Patriyarkal ideoloji, erkekleri sosyalleşme sürecinde hareketlilik, güç, inisiyatif, üretim ve rasyonalite gibi niteliklerle donatırken kadınlara da ev işleri, çocuk doğumu ve bakımı ile erkeğin cinsel objesi olmasını yüklemiştir. Bu ideoloji aynı zamanda kadında "utanma" ve namus" gibi kavramları taktikli bir biçimde geliştirerek kadınları erkeksi kültürlerin bir alt ögesi haline getirmiştir (Çaha, 1996).

Aile kurumundaki birçok sorumluluğun kadına ait olması ve aile içi rollerde kadınların fazla sorumluluk alması kadını kamusal ve sosyal alandan soyutlamaktadır. Ataerkil toplumların tümünde de geçerli olan bu yapı cinsiyetçi işbölümünün izlerini günümüzde de görmek mümkündür. Bu bakış açısı kadını öncelikle ev işlerinden ve çocuk bakımından sorumlu tutmaktadır. Kadınların büyük bir çoğunluğu da bu nedenle üretimden ve iş hayatından uzak kalmakta ve kendi özel alanında yaşamaya zorlanmaktadır Dolayısıyla, sistemin kendisi cinsiyetçidir ve toplumsal iktidar ataerkil politikalar üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle radikal kadın hareketi, cinsiyet, toplumsal sınıf, aile, evlilik, aşk, kültür gibi geniş bir yelpazede toplumsal sistem ve iktidar ilişkilerini inceler. Kadının ataerkil ilişkiden kurtuluşunu sadece ekonomik koşullar ve yapıda meydana gelecek değişikliklerde görmeyen radikal feminizm, kamusal alan ile bireysel alanı birleştirmeye çalışır. Kadın kültürü içinde kadınların kendi dil formlarını

ve anlamlandırmalarını kurmaları gerektiğine dikkat çekilir. Çünkü ancak bu şekilde kamusal alan ile bireysel alan birleşecektir (Kamanlıoğlu, 2007).

Ataerki kavramını radikal feministlerden ödünç alan Marksist feministler, kadınların emeğinin kocaları tarafından sömürüldüğüne dikkat çekmişlerdir. Engels'in öngördüğü gibi kadınlar, toplumsal emek gücüne katılarak özgürleşmek yerine iki işi birden yapmak zorunda kalmışlardır: Kamusal alanda ücret için çalışmak, fakat özel alanda ücretsiz ev işi yapmaya devam etmek. Engels'e göre bu durum, kapitalist düzende kadınların özel alanda ev işleriyle sınırlı tutulmalarına ve çalışma hayatından dışlandıkları sürece toplumsal bağlamda erkeklerle eşit olanaklara kavuşamayacağına işaret etmektedir (Donovan, 2005).

Marksist teoriye göre, kadının ekonomik anlamda erkeğe bağımlı hale gelmesi, onu diğer sosyal alanlarda da erkeğe bağımlı hale getirmiştir. Zaten ataerki yapıların varlığından bu yana hakim düşünce de budur. Kadının bağımlı yaşamı onu "ikinci cins" olarak belirleyen temel faktördür. Özellikle ev ve aileye tam bağımlı olarak yaşamakta olan kadın özel hayata kapatılarak, kamusal alandan bilerek uzaklaştırılmıştır. Evi geçindirme, yani ekonomik rolü erkek üstlenirken kadın bu rol için uygun olmayı sergilemektedir. Bu durum kadında yabancılaşmaya neden olur. Marksist feminist teorisyenlerden Foreman, kadınların duygusal hayatın beklileri yapılarak eve kapatılmalarının "kadınlığa" içkin bir yabancılaştırıcı toplumsal cinsiyet yapısı oluşturduğunu savunur. Foreman gibi diğer Marksist feministler de ev içi alanı kadınlar için başlı başına yabancılaştırıcı olarak görmüşlerdir. Özellikle ev işinin gerçekte yabancılaşmış emek olduğunu savunmuşlardır. Çünkü emeğin cinsel işbölümü özellikle kadınlar için yaratıcı olmayan ve soyutlayıcı iş örgütlenmesi demektir (Donovan, 2005).

Marksist feministler için, kadının kamusal alana çıkışını engelleyen en önemli faktör, kamusal ve özel alan ayrımına göre dizayn edilen modern kentlerdir. Ekonomik ve sosyal aktiviteler olan eğitim, ticaret, üretim gibi etkinliklerin hepsi aileden koparılmış ve aileye uzak yerlerde kurumlaşmışlardır. Modern şehirlerin planlamasıyla kadınların buralara ulaşmasına müsaade etmemektedir. Dolayısıyla kentler büyüdükçe ev ile iş yeri arasındaki mesafe uzamakta; çevre, sağlık ve güvenlik sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kadınlar ancak belli saatlerde sokağa çıkmakla sınırlandırılmaktadır. Bu yapılanma içinde erkekler işle bütünleşirken kadınlar geride çocuk bakmakta, ev temizlemektedir (Çaha, 1996).

Farklı bir bakış açısıyla baktığımızda evin dünyanın pisliklerinden uzak, masum ve temiz bir yer olarak tasarlanması, erkeklerin dış dünyaya açılırken kadın ve çocukları bu temiz yerde bırakmaları, içinde yaşadığımız kültürün en belirleyici ve güçlü örüntülerinden biri belki de birincisidir (Bora, 2011).

Feminist kuramlara bir başka yaklaşım kadının kişi olarak kendi benliğini oluşturması gerektiği görüşüdür ve bu görüş varoluşçuluk felsefesinden türetilmektedir. Bu konuda Simone Beauvoir "İkinci Cins" isimli kitabında "kadın doğulmaz kadın olunur" diyor ve kadınların rollerinin doğadan değil yüzyıllardır sürmekte olan ve kadınlarında içselleştirmiş olduğu toplumsal ön yargılar ve geleneklerden kaynaklandığını ileri

sürüyordu. Beauvoir, kadının ev kadınlığı görevinin onu aşkın bir varlık olmaktan uzaklaştırdığı, evlilik kurumunun kadını ikincillığe mahkum ettiği ve kadınların mutlaka bir meslek edinerek ekonomik yönden özgür olmaları gerektiğini ifade etmiştir. Beauvoir'in bu görüşlerinden etkilenen ve 1990'lardan itibaren hızla gelişen ikinci dalga feminist hareket, 19. yüzyılın temel hedefi erkekle eşit olmak olan liberal feminizmden farklı olarak kadınların erkeklerden farklı oldukları, farklı bir kültüre ve farklı tarzlara sahip oldukları düşüncesini içerir (Temizarabacı, 2005).

Beauvoir kadınların kurtuluşunu, varoluşçu bir anlayıştan hareketle, onları birer "kendi başına varlık" ile "başkaları" için varlık arasında bir yerde tutmaya çalışan her türlü uygulamaya karşı çıkarak, kadınların da aynı erkekler gibi ve onlar kadar "kendi için varlık" olduklarını ortaya koymalarından geçtiğini söyler. Bunun için kadına ilişkin tüm varsayımları terk edip bütün toplumsal rolleri yeniden kurarak işe başlamak gerekir. Bu kolay değildir, böyle bir girişim büyük bir dirençle karşılaşacaktır.

Kadınların tradejisi, onlara atfedilen rolleri bizzat kendilerinin seçmemeleri, bu rollerin onlara dayatılmalarında yatmaktadır. Dolayısıyla kadınlar kendilerine dayatılan tüm rolleri reddetmek, yeniden tanımlamak özgürlüğüne sahiptirler (Demir, 1997).

Dolayısıyla kadının rolleri toplumsal sistemle ve sosyo-kültürel çevreleriyle olan ilişkileri çerçevesinde sürekli deneyimlenerek kurulur. Kadın, sahip olduğu güçlenme stratejileriyle kendi öznelliğini yeniden ve yeniden inşa eder. Bu kimlik edinme süreci, bir dayatmadan ve durağanlıktan çok dönüştürülebilir ve yeniden kurulan bir süreçtir.

Kadının ötekiliğini kuran kültür ve değerlerin neler olduğu ve bunların kadınların deneyimlerinin tarihsel maddi değerleri ile nasıl bağlantılı olduğuna ilişkin kuramsal bir açıklama getiren kültürel feministler ise sosyal değişime odaklanmak yerine daha geniş bir kültürel dönüşümü ararlar.

Kültürel feminizme göre, kadınlara ilişkin kültürel tanımlamalar biyolojik farklılıklardan öte toplumsal çevrenin ürünüdür ve kadınlara ilişkin geleneksel değerler sistemi özel alandan başlayarak kamusal alana doğru yayılır. Eğer durum böyleyse o zaman kadına/kız çocuklarına ve dolayısıyla erkeğe attığımız özellikler değişebilir olarak görülmelidir. Kültürel feminizm, kültürün maskülen kimliğine ek olarak feminen kimliğinin varlığını ortaya koymayı ve kültürün cinsiyetsizleştirilebilmesini hedefler. Bu teoriyi savunanlar, kadınların toplumdaki ikincil ve baskı gören konumunun toplumun kültür yapısına göre temellendiğini düşündüklerinden kültürün kadını neden bu şekilde konumlandığını ve bu tanımlamaların nasıl dönüştürülebileceğini açıklamaya çalışırlar (Donovan, 2005).

Kültürel feminizm, kadınların toplumdaki ikincil ve baskı gören konumunun, toplumun kültür yapısına göre temellendiğini düşündüğünden, kültürün kadını neden bu şekilde konumlandığını açıklamaya çalışmıştır. Bundan dolayı, kültürel feminizm, toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşumunun biyolojik farklılıklardan ve ayrıcalıklardan ziyade toplumsal sorunlardan ve kültürel yapıdan kaynaklandığını savunur.

Kültürel feminizmin savunucularından Fuller, kadınların "özgüvenlerini" geliştirmek zorunda olduklarını belirtir. Fuller, "kadınlara çok uzun bir süre kendi içlerinden gel-

en yasaları değil, dışarıdan dayatılan kuralları öğrenmeleri gerektiği öğretilmiştir” der. Fuller’in düşüncesine göre, her birey üzerinde eşsiz bir desen damgalanmış bir tohum olarak dünyaya gelir. Bununla kadının dış dünyadan dayatılan kurallarla diktatörce yönetilmesi düşüncesinin aksine, içten gelen kuralları izlemeyi öğrenmesi gerektiği ortaya konmaktadır. Bu tür bir öz belirleme kadının dış dünya ile karşılaşmasında kişisel bir kuvvet geliştirmesini sağlar. Fuller’e göre, kadınların sadece birey olarak kendi hakikatlerini keşfetmeye ve yeteneklerini geliştirme özgürlüğüne sahip olmaya değil, hep birlikte kim olduklarını keşfetmeye ihtiyaçları vardır (Donovan, 2005).

Kadınların ötekiliğini vurgulayan bir kültürel anlayışın, kadınların eğitimden uzak tutulması sorunu gündeme getirdiğini savunan kültürel feministlere göre, kadınların aydınlanma dönemine kadar akli çalışmalara dahil edilmemeleri ve ev işlerini idame ettirecek biçimde ve dine göre temellenen toplumsal işbölümü çerçevesinde eğitilmeleri, “ötekilik” konumunu pekiştirmektedir. Bu yüzden kültürel feministler, kadınların eğitim alarak, toplumsal yapıda etkin rol almalarının toplumu değiştirmeyi sağlayacağını düşünürler.

Bu bağlamda, kültürel feministlerin vurguladığı gibi kadınlar, sosyo-kültürel yapının doğurduğu kimi nedenlerle (ev içi ve dışında işgücüne duyulan ihtiyaç, toplumun baskısı ve dinsel faktörler) erkeklere göre eğitimden daha düşük oranda yararlanmaktadır. Bu nedenle kadınlarda özgüven duygusunu geliştirmek, toplumsal ve ekonomik hayatın üyesi haline getirmek, böylelikle kadınların daha huzurlu ve güvenli bir geleceği amaçlayan kalkınma süreçlerine entegrasyonunu sağlamak açısından kültürel yapının dönüştürülmesi önem arz etmektedir (Mustafaoğlu, 2006).

Çağdaş Feminist Tartışmaların Kadın Kimliğine İlişkin Varsayımları

1960’ların ve 1970’lerin eşitlikçi feminizmi, iktidarı sorgulanmadan bırakılmış genel bir sistem içerisinde ‘erkek standartlarını, değerlerini ve başarılarını kadınların elde etmeye çalışmaları gereken temel ve norm’ olarak ele alırken farklılıkçı feminizm, özerk bir kadın kimliği veya kadını özgüllüğü içinde tanımlamayı amaçlamaktadır. Aynılığın mantığı içerisinde kadının erkekten farkını vurgulayarak onu baskı altına alan patriyarkiden ‘çıkış yolu’ yine kadının erkekten farkını vurgulamaktan geçmektedir. Ancak bu sefer fark, bir eşitsizlik ya da olumsuzluk modeline değil en az iki ayrı bağımsız, özerk terimin varlığına dayanmaktadır (Günel, 1997, s. 145-146).

Kadın öznelliğinin ataerkil sistem içinde nasıl inşa edildiğini farklı bir okumayla yorumlayan Lacan, Freud’un biyolojik indirgemeciliğini eleştirmiş olsa da yine Freud’un görüşünden yola çıkarak tezini oluşturur. Lacan’ın modelinde çocuğun, özdeşliklerin ve eşitsizliklerin düzeni olan simgesel düzene geçişi dil yoluyla gerçekleşir. Öznenin kuruluşu kız çocukları için başka türlü erkek çocuklar için başka türüdür. Erkek çocuk için önce sevgi nesnesi annedir, fakat bir müddet sonra bu sevgi nesnesini terketmek zorunda kalır. Erkek çocuk ile anne arasındaki ilişkiye baba müdahale eder ve çocuğun anneye cinsel erişimini yasaklayarak onda yasaya itaat duygusu yaratır. Lacan’a göre bu baba figürü, biyolojik baba olmak zorunda değildir, kanunun otoritenin ve iktidarın herhangi bir temsili olabilir. Erkek çocuk kendisini ileride baba olarak düşünür ve an-

nesini inkar eder. Böylece kültür içerisinde paternalin konumunu kayıran fallus merkezci düzende yerini alır. Oysa kız çocukları için Ödipus kompleksinin çözülmesi hiçbir ödül getirmez. Annesinin hadım edilmiş olduğunu fark eder ve onun aşağı konumunu kabul eder (Günel, 1997, s. 147).

Cinsel farklılığın ve kadına ilişkin baskının temelini farklı bir bakış açısıyla ele alan Kristeva, Lacan'ın kuramının bazı yönlerini kendi amacına uygun olarak yeniden yorumlamıştır. Kristeva, öznelerin sembolik sözleşme, yani toplumsal sözleşme ile olan ilişkilerindeki farklılık (dolayısıyla iktidar, dil ve anlamla olan ilişkilerindeki farklılık) tarafından ve aynı zamanda bu yolla aktarıldığını vurgulamaktadır. Kadınlar için “sembolik sözleşme”, bir fedakarlık sözleşmesidir. Yine aynı noktadan hareket eden Cixous da dili ataerkil baskının merkezi olarak gören Lacancı bakış açısını vurgulamaktadır. Çünkü var olur olmaz bir dil içinde doğarız ve dil bizimle konuşur, kendi yarasını, bir ölüm yarasını bize kabul ettirir (Donovan, 2005).

Bu süreç kadın açısından toplumsal düzlemde iki tür karşıtlığı doğurur. Kadın ya toplumun mevcut durumuna ve düzenine karşı kendi anlam kodlarıyla karşı çıkacak ya da dilsel fenomenin doğurduğu edilgenliği kabul edecektir. Fakat bu edilgenlik bir anlamda kadının öznelliğinin başkaları tarafından kurulduğunun da işaretidir.

İşte bu noktada Irigaray ve Butler kadının ve erkeğin toplumsal yapıda nasıl konumlandığı üzerine bir değerlendirme yapar. Butler, kadın ve erkek arasında yaratılmış toplumsal cinsiyetçi ideolojinin basitçe içselleştirilmiş olması gerekmeyen davranışlar bütünü olduğunu ifade eder. Butler'a göre cinsiyet düzenlenmiş bir performans sistemidir. Davranışların doğru bir biçimde tekrarlanması üzerine bina edilmiştir. Ancak her birimiz, küçük ya da saçma nedenlerle, bazen bu tekrarı mükemmelen yapamayız. Bu başarısızlık, cinsiyet sisteminin kurmacalığını gösterdiği kadar cinsiyet normlarına karşı sürekli, planlanmamış bir direnç olduğunun da işaretidir. Butler'in vurgusu direniş gösterebilen özneler tasarladığına işaret eder (Bora, 2011).

Irigaray ise kadına ilişkin bir kuram oluşturmaktan ziyade kadınların beraberce özerk bir terim yaratma süreçlerinde kullanacakları araçları sağlamaktan bahseder. Irigaray bir taraftan dişil imgeselin, akışkanlık, hareketlilik, mantık kurallarına uymama ve kendisi hakkında konuşmama gibi bilinçdışının da sahip olduğu özelliklere sahip olduğunu söyler. Diğer taraftan da dişil imgeselin aslında varolmayan, yaratılması gerekli bir şey olduğunu belirtir. Irigaray'a göre varolan simgesel düzende özne olmak erkeler için Ödipus kompleksinde erkek konumu almak ve baba ile özdeşleşmektir. Kadınlar bu simgesel düzende özne konumu almazlar ve Ödipus kompleksi sırasında ve sonrasında kendilerini, anneleri, diğer kadınlar ve kendileri ile bir çatışma içerisinde bulurlar. Bu patriyarkal kültür, kadını yersiz ve terkedilmiş bir konumda bırakmaktadır (Günel, 1997, s.149-150).

Çağdaş feministler tarafından kadın öznelğine ilişkin bütün bu yaklaşımların temelini baktığımızda, kadının hangi sınırlılıklar ve ilişkiler içinde tanımlandığı sorusu karşımıza çıkar. Bu noktadan hareket ettiğimizde kadın ataerkil ilişkiler ağı içinde kimi zaman erkeğe göre tanımlanırken kimi zaman da erkeğe rağmen tanımlanmıştır.

Fakat çoğu zaman kadın, sosyo-kültürel ve ekonomik zeminde ötekileştirilmiştir. Bu düşüncenin çıkış noktası ise ataerkil kültürde erkek ya da eril olmak olumlu değerleri içerirken kadın ya da dişillik olumsuz, normal dışı ve öteki olarak tanımlanmasından ileri gelmektedir. Erkek kadına göre değil, kadın erkeğe göre tanımlanmış ve böylesi bir ‘ötekilik kimliği kadının kendine ve topluma yabancılaşmasını da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla mevcut söylemlerin daha çok tekrara dayalı ve durağan kadın tanımlamalarını ve kadınlığın eril bireyler tarafından değişik biçimlerde üretilip sahiplenilecek kavramlar olmadığını kabul ettiğimizde kadınların sosyal ve kültürel olarak tanınma, temsil edilme taleplerini de da açık bir şekilde görmüş olacağız.

Feminist söylemler, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin doğasını anlamaya yönelik farklı vurgular yapmış olsalar da hepsinin ortak yanı, toplumsal cinsiyet politikaları ve iktidar ilişkilerinin ataerkil bir sistem içinde yeniden ve yeniden üretildiğidir. Bu nedenle ataerkil toplumu sorgulayan farklı feminist söylemler kadının erkeğe göre ikinciliğini sorgulama noktasında birleşirler. Segal’in de belirttiği gibi, eril ve dişil cinslerin tarihsel ve toplumsal tanımlamalarında ya da açıklamalarında erkekleri merkezine yerleştiren bir kültürle karşılaşırız. Bu yüzden ideolojide “erkek” ve “kadın” tanımlandığımızın araştırılıp soruşturulması feminizmin ortak vurgusudur (Lynne, 1990).

Feminist teorilerin hemen hepsinde kadına ilişkin sosyal, kültürel ve siyasal anlamda yapılan vurgu iki kilit kavram üzerinde odaklanmaktadır: Bunlardan biri “ataerkillik”tir. Bu bağlamda feministler, ataerkil sisteme ve erkek egemenliğine karşı bir duruş sergilemişlerdir. Feministler, kapitalist ilişkilere bağlı olarak ortaya çıkan metalaşma sürecinin ataerkil düzeni yeniden ürettiğini savunur. Kadının metalaştırılmasına farklı bir yaklaşım geliştiren feministler, ataerkil kültürün kadın cinselliğine yüklediği anlamları eleştirerek ancak feminist bir yöntemle kadınların kültür içerisindeki konumlarının dönüştürülebileceğine işaret etmektedir (Kırca, 2001, s. 28).

İkinci kilit kavram ise “kültür” kavramıdır. Feministler “kültür”ün kadınlar için taşıdığı birbiriyle uyumsuz anlamları irdelemişlerdir, çünkü “kültür” kadınlar için hem ayrımcılık hem de güçlenme kaynağıdır. Cinslerarası ilişkilerde, kadınlar seyrek olarak kültürel anlamları şekillendirecek bir iktidar konumunda yer alırlar. Buna karşılık, ataerkil kültüre boyun eğme biçimlerinin yanı sıra meydan okuma stratejilerini de barındıran bir “kadın kültürü”nden söz edebiliriz. Farklı kültürler, kadınlara farklı iktidar imkanları sunarlar. Bununla birlikte kadınların hayatlarında erkeklerin tahakkümü vardır, fakat bu alanlarda kadınlar pasif kurbanlar değildir. Üzerlerindeki kısıtlamalar içinde stratejiler yürütmenin yollarını ararlar.

Kadının erkeğe göre değersiz görülmesi toplumun her düzeyine, tüm kurumlarına ve ilişkilerine yerleşmiştir. Kadın kimliği; televizyon, dergiler, reklam endüstrisi, sinemalar, gibi popüler kültür ürünleri ile belirlenmektedir. Kadınların özgür, kendi kimliğini kurgulayan bireyler olabilmeleri için egemen kültürün her yere yayılmış, kurumsal yapılarla desteklenmiş olan kadın rol modellerine, kadınlık tanımlarına karşı gelmeleri gerekmektedir (Weedon, 1997).

Erkeklerle eşit haklar hedefi doğrultusunda başlayan feminist tartışmalar, modernleşmenin beklentileri gerçekleştirilememesi ve kişilerde yarattığı hayal kırıklığı

nedeniyle değişime uğramıştır. Zamanla kadınlar, farklılık bilincine sahip olmuş, eşitlik mücadelesinin ataerkil yapıyı daha da pekiştirdiğini gözlemleyerek erkek merkezli değerler örüntüsüne alternatif bir dünya oluşturma mücadelesine girişmişlerdir. Böyle bir bakış açısı, kadınların dünyaya ve sosyal yaşama erkeklerin gözlerinden ve onların çıkarları doğrultusunda değil, kendi gözlerinden, kendi bakış açılarına sahip olarak bakmalarını getirmiştir.

Bu tartışmalar bağlamında denilebilir ki erkek egemenliğine dayalı toplumsal yapıyı anlamak iki yönlü ilişkiyi anlamaktan geçer. Bunlardan biri feminist tartışmalarında yoğunluklu olarak üzerinde durduğu erkekler ve kadınlar arasındaki tahakküme dayalı eşitsiz ilişkiler nasıl inşa edilmiştir? Bir diğeri ise bazı toplumsal ilişkiler, konum ve pratikler nasıl eril ve dişil anlamlarla açıklanmıştır? Her ne kadar belirlenmiş cinsiyet tanımlarından bahsedilmiş olsa da kadın ve erkekler biyolojik farklılıklardan ziyade düşünen ve akıl ile donatılmış varlıklar oldukları için eşit yasal haklara sahiptir. Onlar, toplumsal inşa sürecinde kendilerine verilen anlamları dönüştürebilme, kendi anlam sistemlerini kurabilme ve tahakküm-boyun eğme ikilemini sorgulama yetisine sahip bireylerdir.

Sonuç

Temelde insanların kadın ve erkek konusundaki zihinsel matrislerini hedef alarak geleneksel norm ve düşünceleri sarmayı amaçlayan feminist gruplar, toplumda mevcut olan kadınlar hakkındaki düşünce tarzında değişiklik yapmayı amaçlamıştır. Bu anlamıyla feminizm, kadın kimliği yönünde siyasal ve kültürel bir dönüşüm hareketidir.

Kadın olmak nedir?, Kadın ve erkek olmanın kültürel süreçlerle ilişkisi nedir?, Kadınların kendi yaşamları üzerindeki özgürlük sınırları nereye kadardır?, Özgürlüğün sınırlarını belirleyen faktörler nelerdir? Feminist kuramcılar yıllardır bu soruları farklı perspektiflerden irdeleyerek cinsiyet hiyerarşisinin toplumsal düzen açısından ne tür sorunlar yaşatabileceğinin tahlilini yapmışlardır. Aslında kadınların aile ve toplumsal yaşamda ezilmişliği nasıl yaşadığını anlamak ve kadınlık hallerinin eril iktidar karşısında kültürel pratikleri dönüştürme çabaları feminist söylemlerin ortaya koyduğu görüşlerle birleşince kadınlar açısından bir kırılma noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmanın genel çerçevesini oluşturan, ataerkil düzen içinde kadın olmak ve toplumsal ilişkileri kadınlık tanımları üzerinden götürmek bir çok noktada tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bunlardan biri kadının ev içinden başlayarak daha çok sıkıştırılmış mekanlarda tanımlanmaya çalışılması ve kadının ev içiyle sarmalanmış kültürel anlam kodlarıyla değersizleştirilmesidir. Bununla birlikte toplumun geleneksel yargılarından hareket ederek kişisel kimliğini inşa etmek durumunda kalan kadınlar, kendilerini hem özel alanda hem de kamusal alanda ötekileştirilmiş olarak tanımlamaktadır. Bir başka ifadeyle, ataerkil düzen içinde baskıyla yüzyüze kalan kadın, kendi belirlenmişliğinin ve sınırlandırılmışlığının tam tersi olarak iş yaşamına katılan, eğitim imkanlarından yararlanabilen, ev içi ve ev dışı alanda hayatının denetimini elinde tutan başka bir kadın tanımının karşısına kendisini yerleştirdiğinde içinde bulunduğu topluma karşı kendini “öteki” olarak

görmeye başlamaktadır. Sınıfsal ayırım sosyal ve kültürel sermayeyle şekillendiğinde bu durum kadınlar açısından sembolik mücadelenin de çıkış noktası olacaktır.

Cinsiyet ilişkilerini tahlil eden ve bu ilişkilerin dönüştürülmesini hedefleyen feminist paradigmanın temel argümanı, geleneksel toplumsal yapıdan modern toplumsal yapıya geçişte kadının hem kamusal hem de özel alandaki yeri ve etkinliğinde bazı değişimler yaşanmış olduğu gerçeğine rağmen kadın-erkek ilişkilerini biçimlendiren ataerkil yapının hala varlığını devam ettirdiği sorunsalıdır. Böylelikle ataerkil düşünce yapısının bir ürünü olarak cinsiyet tanımlamalarının gündelik yaşam, eğitim sistemi, mesleki hayattaki kadına ilişkin rolleri tamamıyla ortadan kaldıramamış olması gerçeği ön plana çıkmaktadır. Geleneksel toplumsal yapı kadının sorumluluk sınırlarını çizerek onun yaşam alanlarını belirlemiştir. Bu belirlenmişlikle kadına yönelik cinsel kontrol özel alanda babanın ya da kocanın tekelindeyken kadının kamusal alanda görünmesiyle kontrol kamusal otoriteye geçmiştir.

Dolayısıyla, sosyolojik boyutta feminist yaklaşım kadınların ailedeki, siyasetteki ve iş alanındaki konumlarıyla ilgili geleneksel yaklaşıma eleştirel bir bakış açısı getirmiştir. Feminist söylemlere göre, kadına ilişkin belirlenmişlik erkeği kamusal alana çıkarırken kadını özel alan içinde bırakmaktadır. Özel alanın objesi olarak sunulan kadına ilişkin söylemler, kadının farklı sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam alanlarına katılımı yönünde engeller yaratmaktadır. Bu engeller çoğunlukla, kadınların/kız çocuklarının eğitim imkanlarından mahrum bırakılması, iş yaşamına katılım konusunda daha çok enformel sektörlerde ucuz işgücü olarak çalışmak zorunda kalması, erken yaş evlilikleri gibi süreçler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, feminizm, kadının hep ikinci planda kalan, edilgen, güçsüz ve eksik kabul edilmesine karşı çıkar. Kadın kimliği, kadın-erkek ikili karşılığında hep olumsuz taraf olduğu için toplumun kadınlardan beklentileri de kadınlara öngörülen roller çerçevesinde olmuştur. Bu tür bir tartışma zemininin oluşmasında şüphesiz toplumun kadını nasıl tanımladığı gerçeği yatar.

Feminist eleştiri, kadınların gerçek yaşantılarıyla kendilerine sunulan temsiller arasındaki farkın kadınlar tarafından doğru bir şekilde tanımlanması gerektiği üzerinde durmaktadır. Feminist tartışmalar ışığında en sade şekilde insani özelliklere bağlı olarak kadınlar ve erkekler arasındaki doğuştan gelen biyolojik farka inanmak bir sorun teşkil etmemelidir. Asıl sorun duygu, düşünce, davranış, yetenek ve sahip olunan fırsatlar açısından standart ve durağan diyebileceğimiz bir kadınlık ve erkeklik farkının cinsiyetler arasındaki kategorik farklara ve bu farklılığın toplumsal pratiklere dönüşmesi gerçeğidir. Bunun için kadının kurulmuşluğuna ve belirlenmişliğine değil kadının kendini biçimlendiren koşullara deneyimlerini katarak bir farkındalık yaratması sürecine bakmak gerekir. Denilebilir ki daha eşitlikçi toplumsal, kültürel ve ekonomik zemin üzerinde kadına, yaşamın her alanında kendi özneliğini kurabileceği platformlar tanınmalı ve kadınlar toplumun değişim ve kendini yenileme dinamiklerinden beslenmelidir.

Kaynakça

- Altuntaş, N. ve Karaçay, Ç. H. (2009). Kesişen Mikro Farklılıklar: Feminizm ve Dayanışma. *Sosyolojik Araştırmalar Dergisi*, 12 (2), 35-50.
- Alver, K. ve Doğan, N. (2007). *Kültür sosyolojisi*. Ankara: Hece Yayınları
- Atalay, B. (1992). *Sanayileşme ve sosyal değişim-Kırıkkale araştırması-* Ankara: DPT Yayınları.
- Berkem, G. (1995). Sosyal değişim sürecinde demokratik değerler, Toplumsal katılım ve hizmet programları. Aile Kurultayı: Değişim sürecinde aile, toplumsal katılım ve demokratik değerler. *T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları*.
- Berktaş, F. (2003). *Tarihin cinsiyeti*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Bilgin, N. (1994). *Kimlik sorunu*. İzmir: Ege Yayıncılık.
- Birkök, M. C. (1994). *Bilgi sosyolojisi ışığında kimlik sorunu*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bora, A. (2011). *Kadınların sınıflı ücretli ev emeği ve kadın öznelliğinin inşası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (1996). *Türkiye’de sivil toplum ve kadın*. Konya: Vadi Yayınları.
- Çakır, S. (1996). *Kadın hareketi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Chodorow, N. (1974). Family structure and feminine personality. *women, culture and society: A theoretical overview* (Ed. M.Z. Rosaldo ve L. Lamphere). Standfort: Standfort University Press.
- Demir, Z. (1997). *Modern ve postmodern feminizm*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Demirtaş, H.A. (2003). Sosyal kimlik kuramı temel kavram ve varsayımlar. *İletişim Araştırmaları*, 1(1), 123-144.
- Doltaş, D. (1995). Batıdaki feminist kuramlar ve 1980 sonrası Türkiye feminizmi. *Türkiye’de kadın olgusu içinde*, İstanbul: Say Yayınları.
- Donovan, J. (2005). *Feminist teori*. (A. Bora, M. A. Gevrek ve F. Sayılan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durakbaşı, A. (2000). *Halide Edip Türk modernleşmesi ve feminizm*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Günel, A. (1997). Irigaray’ın beden simgeseli üzerinden feminizmde özselcilik tartışması. *Toplum ve Bilim*, 75, 145-161.
- İlbars, Z. (1988). Ankara gecekondü ailelerinde genel durum değerlendirmesi. *Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32 (1-2), 23-31.
- İmançer, D. (2002). Feminizm ve yeni yönelimler. *Doğu Batı*, 5(19), 151-169.
- Jaggar, A. M. (1998). *Feminist politics and human nature*, New Jersey: Rowman and Littlefield Publishers.

- Kamanlıoğlu, M. (2007). *Feminist perspektifte özürülü kadına bakışın sosyolojik değerlendirmesi üzerine kuramsal bir çalışma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- KSGM, (2009). *İstatistiklerle kadının durumu*. Ankara: Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Kılıç, Z. (1998). Cumhuriyet Türkiye'sinde kadın hareketine genel bir bakış. *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler* içinde (ss.347-360). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kırca, S. (2001). Feminist kültürel çalışmalarda kuram ve yöntem tartışmaları: Dünyadan Türkiye'ye açılan pencere. *Toplum ve Bilim*, 14, 25-31.
- Lynne, S. (1990). *Gelecek kadın mı?* (S. Öncü, Çev.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Mustafaoğlu, S. (2006). *Güneydoğu Anadolu bölgesinde kadının statüsüne yönelik bir araştırma*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Orçan, M. (2008). *Kır ve kent hayatında kadın profili-Kırıkkale araştırması*. Ankara: Harf Eğitim Yayıncılığı.
- Özbay, H. ve Öztürk E. (1995). *Gençlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özyurt, C. (2005). *Küreselleşme sürecinde kimlik ve farklılaşma*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınları.
- Pira, A. ve Elgün, A. (2000). Toplumsal Cinsiyeti İnşa Eden Bir Kurum Olarak Medya; Reklamlar Aracılığıyla Ataerkil İdeolojinin Yeniden Üretilmesi. 04 Nisan 2010 tarihinde <http://www.anadolu.edu.tr/pdf> adresinden erişildi.
- Tarhan, N. (2011). *Kadın psikolojisi*. İstanbul: Nesil Matbaacılık.
- Temizarabacı, Y. (2005). *Ütopyanın kadınları-kadınların ütopyası*, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Tezcan, M. (2005). *Sosyolojik kuramlarda eğitim*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tolan, B. (1991). "Aile, Cinsiyet ve Cinsel Roller" *Türk Aile Ansiklopedisi içinde* (c. 2, s. 208-214. Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- TÜİK (2006). Aile Yapısı Araştırması, <http://www.tuik.gov.tr/aileyapi/menu.do>. adresinden erişildi.
- Weedon, C. (1997). *Feminist practice and poststructuralist theory*. Oxford: Blackwell Publishing.